

Наташа Јевђевић*

Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу

ИСТРАЖНИ ДИСКУРС У НОВЕЛИ *ИЗГУБЉЕНА ЧАСТ* *КАТАРИНЕ БЛУМ ХАЈНРИХА БЕЛА*

Хајнрих Бел, немачки послератни писац, изразито активни противник политичког система који путем репресија и ширења страха покушава да влада, наставља у својој новели *Изгубљена част Катарине Блум или Како настаје и куда води насиље* из 1974. године обрачунавање са терором који спроводе држава, истражни органи и медији масовне комуникације. Рад ће се бавити истражним поступком спроведеним у новели из три перспективе. Кроз рад ће се показати да су и истражни дискурс и истражна лексика инструментариј за производњу истине која задовољава доминантну струју. Кроз анализу истражног поступка открива се манипулација као средство конструисања истине и показују се начини конструисања стварности од стране масмедија.

Кључне речи: Хајнрих Бел, *Изгубљена част Катарине Блум*, истражни дискурс, медији, истина.

Објављивање новеле *Изгубљена част Катарине Блум* са поднасловом *Како настаје и куда води насиље* изазвало је велико комешање у немачкој јавности зато што се Хајнрих Бел кроз фикцију обрачунава са немачком стварношћу 70-их година 20. века. Ту стварност је обликовала држава која је спроводила политичке мере уношења страха како би се превентивно деловало на немогућност организовања демократске јавне сфере, а моћ масовних медија који су обликовали и извртали стварност била је средство у тим мерама. Стварност конструисана од стране државе била је мрежа у којој заправо није био важан прави злочинац, већ је било довољно пронаћи жртву која ће због примењеног насиља/ кажњавања (физичког, психичког, социјалног) признати кривицу за нешто што и није починила, само зато да би се задовољила

* natasajevdjevic@yahoo.de

потреба за проналажењем починиоца неког дела и да би се приказала исправност функционисања правног апарата државе. Један вид насиља спровођен је кроз процес истражног поступка, тј. трагања за истином испитивањем особа које су повезане са догађајем. Дирк Кеслер је сматрао да „насиље не мора увек бити брутално, оно може бити суптилно спроведено као психичка присила” (Кеслер, 2012, стр. 45), а снага масовних медија се обилато користи у ту сврху.

Насиље приказано у новели Хајнриха Бела које се спроводи како би се дошло до истине може се назвати истражним поступком, иако се под овим термином сматра да је то, пре свега, „правно-полицијска дисциплина и метод утврђивања и прикупљања доказа, откривања виновника криминалних радњи, реконструисања почињених деликата и провера чињеница у циљу разјашњења кривичних дела путем строго прописаних техника” (Бошковић, 2004, стр. 15). Истражни поступак је као такав дубоко повезан са политиком и правосуђем. Репресивни механизми изнуђивања доказа, који су централни мотив ове новеле, усклађени су са репресивним друштвено-политичким механизмима контроле што указује на законом легитимисано насиље спроведено над индивидуом у циљу задовољења прописане форме. Овде се мора поставити проблем истинитости исказа иследника и ислеђеног, као и резултат истражног поступка, тј. кроз истрагу добијена истина. Истина је увек зависна од субјективног угла и неминовно је идеолошки обојена. Различите перспективе осветљавања воде до различитих истина. Вирилио указује да чаролија коју осветљивање злочина (у случају истраге), односно живота (у случају биографије) нуди није ништа друго до пука илузија. Он указује и на заблуде субјективности и слабости људског погледа цитирајући Бертијона. „Види се само оно што се гледа, а гледа се само оно што се има у глави” (Вирилио, 1993, стр. 68). Стога ће се рад бавити осветљавањем истражног поступка спроведеним у новели из три перспективе (аутора, полиције и дневног листа) и покушаће да покаже да су и истражни дискурс и истражна лексика инструментариј за производњу истине која задовољава доминантну струју.

ИСТРАГА – МАНИПУЛАЦИЈА

Новела *Изгубљена част Катарине Блум* написана је као извештај који има неколико споредних и три главна извора.

„Главни извори: полицијски записници са саслушања, адвокат Хуберт Блорна, његов школски и студијски друг, државни тужилац Петер Хах који је у поверењу, разуме се, надопунио записнике са саслушања, мере истражних органа и резултате изvida.” (Бел, 1989, стр. 179)

У овој новели Бел ствара свет истраге поводом скандала који је узнемирио немачку јавност, а то је било убиство новинара Тотгеса од стране Катарине Блум која је само четири дана пре тога била под истражним поступком полиције због њеног драгог Лудвига који је био тражени криминалац и коме је она, наводно, помогла да подземним пролазом умакне полицији. Истражни поступак који се водио против ње био је осмишљен тако да потрага за правим злочинцем не игра главну улогу зато што и није важно да ли је она починила убиство јер ће она свакако бити оптужена, независно од тога да ли је то заиста и урадила или не. Читав први истражни поступак пратила је истрага дневног листа *DIE ZEITUNG* који је кривотворио истините изјаве оптужене и њој блиских људи и који је у свом истражном поступку производио истину која је одговарала доминантном дискурсу моћи, уништивши тако многе животе, не само Катаринин, већ и животе њој блиских људи. Бел користи сужејни образац по коме се на почетку формира загонетка, а затим се реконструкцијом прошлих догађаја настоји да се загонетка одгонетне. Расплитање овде не представља ништа друго до поновно заплитање, односно постављање нових загонетки, а могућност доласка до њихових решења је, што би било у складу са детективским жанром, у овој новели обесмишљена, тако да се ова новела може посматрати као антидетективска прича.

Бел критикује систем у коме не постоји слобода појединца, а стање у коме слобода не постоји је стање потпуне, апсолутне доминације, у коме субјект нема могућност ни за какву акцију у погледу те доминације. У овом

случају блокирани су сви начини да се субјект манифестује као било шта осим ствар. Фуко у књизи *Владање собом и другима* наводи да насупрот односима моћи, који су нестабилни, мобилни и реверзибилни зато што учесници могу да заузимају различите стратегије у борби за превласт, стања доминације су фиксирана и имобилисана (2010, стр. 58). На овај начин је субјект, у реалном и/или фикционалном свету, сведен на ниво објекта над којим се врши истраживање. Тако је и Катарина Блум доведена у безизлазну ситуацију на полицијском испитивању. Главни инспектор је имао већ дефинисан резултат, она је крива, али проблем лежи у томе што је за инспектора неважно да ли је тај резултат истинит или не. Како би оптужена јасно изрекла оно што је он сматрао да је истина користио је разноврсне методе манипулације и застрашивања.

Новела је прича о истрази јер

„[у] самом методу истраге (...) постоји захтев за приповедањем (разоткривањем, стварањем) догађаја и обликовањем (‘установљавањем’) приче – реконструкцијом, читањем знакова, изјавама сведока” (Бошковић, 2004, стр. 21). Дакле, дискурс формиран око истраге „непрестано осцилује између (...) реторике истраге до реторике приче” (2004, стр. 21).

Оно што је карактеристично за истражну нартологију, према Бошковићу (2004, стр. 24), јесте да она зауставља континуирано протицање приповедања и сижејно протицање догађаја, успостављајући, на местима прекида, временску и смисаону вертикалу. Имајући у виду да су „ислеђивање и истрага експерименталне и самим тим изоловане ситуације, оне су као такве са оне стране искуства – оне су ванвременске анализе искуства. У једном таквом истражном свету све постаје синхроно, цео живот се одједном усправља и концептуализује” (Бошковић, 2004, стр. 24). Прошлост продире у садашњост и обратно.

Хајнрих Бел у потпуности напушта хронолошки начин приповедања и традиционалне технике као што је временска линеарност. Новела почиње доласком Катарине код инспектора и признањем да је убила новинара, а Бел реконструише ток догађаја који су томе претходили као истрагу, „као процес дренаже,

исушивања” (Бел, 1989, стр. 180). Његово приповедање је пуно дигресија, изненадних промена перспектива, па и смењивања наративних гласова. Сви гласови који се чују имају своју верзију догађаја. Приповедачев глас је објективан у односу на дешавања, он документује, коментарише и реконструише причу, али исто тако исказује критику према систему масовних медија који су обликовали и тиме утицали на стварност и сплет догађаја у делу. Инспектор Безимене говори као представник власти који има сву моћ у рукама, који је доминантна сила у односу на К. Блум. И на крају имамо глас дневног листа *DIE ZEITUNG* који кроз извештавање, па и самостално спровођење истраге у циљу давања потпоре истраживању полиције, манипулише стварношћу.

Истрага спроведена од стране полиције започиње оног јутра када полиција одводи К. Блум из њеног стана на разговор. Полиција је прислушкивала стан Блумове јер је на забави плесала са траженим криминалцем Лудвигом. Катарина која није била упућена у то шта се дешава узвикује приликом хапшења: Али како, како то, какав сам прекршај починила?”(Бел, 1989, стр. 189), на шта добија кратко објашњење и могућност да понесе ствари у полицију јер постоји вероватноћа да ће бити ухапшена. Сам процес испитивања од стране полиције трајао је два дана, али је инспектор Безимене већ имао конструисану истину – Блумова је крива за саучесништво и кроз истражни поступак се скреће са кривице правог злочинца, а Блумова, упркос свом смерном животу, постаје главни кривац. Однос између Блумове и инспектора је хладан и помало непријатељски зато што он поставља крајње неумесна питања манипулишући њом да даје изјаве које би ишле у корист његове претпоставке. Он се служи и разним улогама – изузетно је фин, жели да помогне, некад поступа очински према њој, а некад је безобзирно хладан и непријатељски расположен. Он претпоставља да је она Лудвигова саучесница и упоран је да то и покаже без обзира на то што је Катарина упознала Лудвига те вечери на забави. У ту сврху се служи трансформисањем њених изјава. Упитана да ли је имала повремене мушке посете у претходне две године, Блумова одговара потврдно, а на питање да ли је био у питању само један

мушкарац не жели да одговори, што инспектор разуме као потврду његове сумње, па тријумфално изјављује: „Ви, дакле, тог Готена познајете већ две године!” (Бел, 1989, стр. 189) Исто тако је израчунао количину бензина коју је она трошила на месечном нивоу и закључио да се то не поклапа са њеном рутином и да је она сигурно ишла раније у посету Лудвигу. Постављао је и лична питања о њеном имовинском статусу, писмима и поклонима које су запленили у стану, а на којима није стајало име пошиљаоца што је давало слободу ономе ко их види да их различито адресира и интерпретира. На основу његове могућности слободне интерпретације, у овом случају од стране полиције, субјекат се третира као објекат у мрежи закона из које се не може извући. Истрага захтева и изјаве сведока који се, опет, могу изманипулисати разним језичким средствима којима се врши насиље над њима. У процесу против К. Блум испитани су били познаници и комшије који су њу окарактерисали као високо моралну особу која засигурно није починила тај злочин. Када Катаринина пријатељица, госпођа Волтерсхајм, не даје очекиване одговоре полицији, „њено саслушање означено је као незадовољавајуће, и она је са нерасположењем превремено отпуштен” (Бел, 1989, стр. 224). На основу описаног полицијског испитивања долазимо до закључка да је истина произвољна категорија. Истина по себи и не постоји и захтева да се манипулативном истрагом и симулацијом признања и сведочења произведе истина и потврди правно-политички поредак (Бошковић, 2004, стр. 17). Иследникова игра није ништа друго до манипулација нерелевантним чињеницама како би се дошло до одговарајуће верзије истине.

Повод за истрагу спроведену од стране часописа DIE ZEITUNG био је скандал, заправо убиство новинара Тотгеса које је К. Блум хладнокрвно починила. Она је касније све добровољно признала, а повод је било извештавање Тотгеса о истражном поступку који је вођен против ње. Расветљавање овог случаја/скандала открило је његову корумпираност и идеолошку подлогу, његове приповедне особине и поетичку функцију (Бахтин, 1989, стр. 239). Тотгес је полицијски истражни поступак објављивао у најчитанијем листу служећи се нетачним и

искривљеним информацијама. Он је те информације добијао директно из полиције што се и показало када је Катарина упитала „не може ли држава нешто да учини и да је заштити од те прљавштине и да поврати њену изгубљену част” (Бел, 1989, стр. 220). Тужилац Хах је одговорио на то да се морала дати нека изјава за новине, а да је она сама крива што је својим понашањем понашањем постала особа из „хронике нашег времена” (Бел, 1989, стр. 220). Све ово даје за право другом истраживачу, новинару Тотгесу, да самостално спроводи истрагу у потрази за новим информацијама којима ће се потврдити да је К. Блум злочинац и саучесник. Он одлази до њене мајке у болницу, одлази до родног места њеног оца где потврђују лош глас о њему. А лош глас се није формирао на основу чињеница, већ на основу тога што је комшија имао „нос” за комунисте. Истрага дневног листа *DIE ZEITUNG* је отишла тако далеко да је утицала на све људе који су били повезани са К. Блум, јер су фиктивне приче утицале на исходе у стварном животу свих учесника, макар они били само сведоци. Увидевши да не може да се супротстави свету који влада насиљем, Катарина се и сама одлучује за насиље и хладнокрвно убија новинара Тотгеса, чиме заиста и постаје убица, чиме даје потпору дневном листу да аргументовано води хајку против ње.

На основу свега овога долазимо до закључка да роман жели да покаже да се истражни поступак не спроводи да би се дошло до истине и новог сазнања, већ да је то поступак у коме се субјекат третира као објекат без могућности слободног говора. Сама истрага, спроведена од било које институције, није настала из догађаја, већ је начин да се ствар друштвено одреди. Иако се може рећи да је свака истина изманипулисана истина, постмодерна дозвољава могућност да сваки дискурс буде истинит, па тако и овај истражни.

ИСТРАЖНИ ЈЕЗИК И СТВАРНОСТ

Истражни језик је представљен као дијалогска форма испитивања или реторичка форма приповедања, али је истрага заиста изразито монолошки конципирана. Истражни језик

карактерише лексика редуковане семантике, кратког и сажетог исказа. Иако би требало да има дијалошку форму кроз коју би се, Сократовом методом, доћи до истине, истрага има облике монолога, она постаје средство објективизације испитаног у служби истражног поступка.

„Унутар једног вештачки конституисаног дијалога, иследникова реч провоцира реч ислеђеног, оријентисана је према њој(...) Иследникова реч није условљена одговором, нити је њиме прожета. Истражне реплике лишене су емоција, функционалне, провокативне, безличне, оне захтевају и успостављају дистанцу.” (Бошковић, 2004, стр. 30)

У новели *Изгубљена част Катарине Блум* наглашена је манипулација језиком у циљу обликовања друштва. Језички изрази које користе и полицајци и новинари показују да се не може успоставити веза између означитеља и означеног и да су могуће разне интерпретације реченог јер све почива на игри и произвољности схватања и тумачења. Сваки исказ се може вишеструко интерпретирати и схватити онако како је прималац поруке желео. Постструктуралистички теоретичари језика, предвођени Деридом, сматрају да речи, као вештачке симболичке конструкције, никада не могу директно одражавати унутрашњу природу ствари које именују, као и да не постоји директна кореспонденција између језика и емпиријског света. По њима, ми стварамо, измишљамо овај свет помоћу језика, па је тако реалност ништа друго до фиктивна конструкција.

Много пута у делу потврдиће се ово убеђење да су „речи само празни означитељи који никада не успевају да дотакну коначно означено” и да је „сопство креација дискурзивних сила” (Скот, 1990, стр. 58). Игра речима била је добро позната окривљеној К. Блум која је више пута захтевала да у записнику пише тачно оно што је и рекла, а када би записничар записао погрешно, захтевала је да се то исправи. „К. Блум је педантно контролисала сваку појединачну формулацију, захтевала да јој се свака реченица прочита онако како је унесена у записник” (Бел, 1989, стр. 196). Она је одређену господу из виших кругова друштва који су део правног система државе, називала насртљивим, а у записник је улазио термин нежни што говори у

прилог манипулацији информацијама у циљу заштите државног апарата. Игра језиком и значењем најбоље је приказана кроз истрагу коју је спровео дневни лист као медиј који зна важност информације и који је обилато користи за задобијање пажње читалаца. Медијска манипулација се гради на обманама које се темеље на слабир доказима, али су емоционално јако обојене.

Пошто су сви Катаринини пријатељи били испитани од стране полиције, информације су *процуреле* у јавност у којој су те речи изврнуте како би се уклопиле у идеолошки оквир онога што јавност тражи. Скромна девојка, од свих окарактерисана као монахиња због скромног живота који је водила, окарактерисана је у медијима као разбојничка драгана, убица своје мајке због својих активности и вереница убице. Један од многих примера извртања туђих речи свакако је ситуација када се у јутарњем издању пронађу промењени искази испитаника (сведока).

„Онде на последњој страници читао је затим да је *ZEITUNG* из његове изјаве да је Катарина паметна и хладна направио „ледено хладна и прорачуната”, а из његове опште изјаве о криминалу да је она сигурно способна за злочин.” (Бел, 1989, стр. 201)

Новинар листа, који ће касније бити убијен, ишао је по изјаву и до Катаринине мајке која је лежала у болници. С обзиром на то да је посета била забрањена, није се либио да се маскира у молера и да прође до ње, изневши у јавност опет једну искривљену изјаву. Наиме, када је госпођу Блум, мајку Катарине Блум, суочио са ситуацијом њене ћерке, она је изјавила – „Зашто се то морало тако завршити, зашто се то морало тако догодити?” (Бел, 1989, стр. 252), од чега је у новинама објављено „То се морало тако догодити, то се морало тако завршити.” Његово оправдање је било то да је он, као репортер, тако програмиран и да је вичан да припростим људима помогне при артикулацији (Исто). На тај начин је и К. Блум постала убица. Стога не треба да чуди њена изјава када је била упитана да ли је убила још једног човека. Њен исказ „Па зашто не и њега?” (Бел, 1989, стр. 182) говори у прилог томе да се помирила са позицијом објекта коме се могу додавати разна значења.

Jezik i (pseudo)osobenost
Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

Бел је овим романом желео да покаже да се у истражном поступку не трага за истином, већ се врши насиље над људима и над слободом мишљења и делања. Бел је желео да покаже различите могућности схватања и долажења до истине. Свака верзија догађаја која нам је доступна неизбежно је оптерећена субјективношћу оног који посматра. Веродостојност једног исказа као сведочанства о прошлим догађајима се увек морају довести у питање јер се мора узети у обзир и онај ко прича, али и онај ко слуша и ко у тој причи препознаје оно што он жели. Истражни поступак, као поступак у монологу, не дозвољава артикулацију друге стране и он је као такав затворен, склон манипулацијама и увек идеолошки обојен. Права истина не постоји, а истинито је само оно што одговара доминантној страни.

ИЗВОРИ

Бел Х. (1989). *Где си био, Адаме? Изгубљена част Катарине Блум*. Загреб: August Cesarus.

ЛИТЕРАТУРА

Kaesler D. (2012). *Zivilisierte Gewalt tut not. Schwerpunkt: Gewalt und Tod*. Literaturkritik.

Бахтин М. (1989). *О роману*. Београд: Нолит.

Бошковић Д. (2004). *Иследник, сведок, прича: истражни поступци у Пешчанику и Гробници за Бориса Давидовича Данила Киша*. Београд: Плато.

Вирилио П. (1993). *Машине визије*. Нови Сад: Светови.

Мекхејл Б. (1996). *Постмодерна проза*. Реч, 3(28): 105-119.

Фуко М. (1997). *Надзирати и кажњавати : рођење затвора*. Београд: Просвета.

Фуко М. (2010). *Владање собом и другима*. Антибарбарус.

Jezik i (pseudo)osobenost
Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

Nataša Jevđević

Faculty of Philology in Kragujevac, University of Kragujevac

INVESTIGATION DISCOURSE IN THE NOVEL *LOST HONOR OF
KATHARINA BLUM* BY HEINRICH BOELL

Summary

Heinrich Böll, the German post-war writer, who was extremely active contrary to the ruling system, continues in his novel *The Lost Honor of Katharina Blum* or *How to become and where does the violence* of 1974 the levying of terror implemented by the state, the investigating authorities and the media of mass communication which are trying to rule through repression and the spreading of fear. This paper will deal with the investigation from three perspectives. By using the papers of the theorists of postmodernism it has been shown that both the investigative discourse and the investigative lexis are the set of instruments for the production of truth that satisfies the dominant strain. Through the analysis of the investigation process it will be discovered that manipulation is used as a means of constructing the truth and furthermore, the ways of constructing reality in the discourse of the mass media will also be shown.

Key words: Heinrich Böll, *The Lost Honor of Katharina Blum*, investigation discourse, media, truth.

